

Ефективна економіка № 12, 2015

УДК 334.061.2

Я. В. Глазова,
старший викладач кафедри економічної кібернетики та фінансів,
Бердянський державний педагогічний університет, м. Бердянськ
Н. К. Максишко,
д. е. н., професор, завкафедри економічної кібернетики,
Запорізький національний університет, м. Запоріжжя

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ПРОЦЕСІВ САМООРГАНІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Y. V. Glazova,
Senior Lecturer, Department of Economic Cybernetics and Finance,
Berdyansk State Pedagogical University, Berdyansk
N. K. Maksyshko,
Doctor of Economics, Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics,
Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhya

THE STUDY OF THE DYNAMICS OF SELF-ORGANIZATION OF THE POPULATION IN THE MUNICIPALITIES OF REGIONS UKRAINE

Робота присвячена дослідженню наявного стану розбудови органів самоорганізації населення в регіонах України, проведенню порівняльний аналіз динаміки перебігу цих процесів за останні п'ять років та перспектив їх подальшого розвитку.

Здійснено аналіз динаміки фактів реєстрації новостворених органів самоорганізації населення з 2010 по 2014 роки в усіх регіонах України. Він показав значущий сплеск у 2012, та особливо сильний у 2013 роках в усіх без винятку регіонах.

Виявлено ключові чинники, які впливають на інтенсифікацію перебігу таких процесів, як на міжрегіональному, так і на внутрішньобласному рівнях.

Проведено порівняння таких демографічних показників, як кількість та щільність населення, віковий склад з кількістю фактів реєстрацій, а також з адміністративною приналежністю територіальних одиниць. Виявлено залежність кількості реєстрацій від кількості населення та вікового показника.

Загалом західний регіон нашої держави, на противагу Сходу, демонструє порівняно вищу громадянську активність, створюючи більшу кількість органів самоорганізації населення.

The work is devoted to research of the current state of development of community organizations in the regions of Ukraine, carrying out comparative analysis of the flow of these processes over the past five years and prospects for their further development.

This paper analyzes the dynamics of all the forms of the registration of the newly formed community organizations from 2010 to 2014 in all regions of Ukraine. It showed a significant surge in 2012, and an especially strong one in 2013 in all regions without exception.

There were found the key factors affecting intensive processes such as interregional and on internal oblast levels. There were compared such demographics indexes as quantity and density of population, age structure with the registration number of facts and the administrative accessory units. There was revealed dependence of the registration number from the population and age indicator.

In general, the Western region of our country, as opposed to the Eastern one, demonstrates relatively higher civic activity, creating more community organizations.

Ключові слова: самоорганізація, органи самоорганізації населення, муніципальна економіка, територіальна громада.

Keywords: self-organization, self-organization bodies, municipal economy, local community.

Постановка проблеми. Одним із шляхів вирішення нагальних потреб, які постають перед мешканцями окремих територій, є кооперація спільних зусиль. Громадяни об'єднуються для вирішення самих різноманітних проблем, як у зовнішньому оточенні, так і для самореалізації, саморозвитку.

Системна криза усіх галузей господарства нашої держави характеризується не лише зниженням валового внутрішнього продукту. Суспільство поступово втрачає довіру і до окремих інститутів влади, і до всієї її вертикалі. Тому для вирішення поточних потреб громадяни не звертаються до провладних інституцій, а створюють свої організації, які беруть вирішення проблем на себе. Вивченню динаміки перебігу процесів юридичної реєстрації органів самоорганізації населення і присвячена подана робота.

Аналіз публікацій. Проблема дослідження процесів самоорганізації населення приділено багато уваги в роботах провідних українських та закордонних вчених. Зокрема, вивченню процесів самоорганізації в соціально-економічних системах присвятили свої роботи А.В. Бакурова, А.С. Крупник, В.И. Приходько, Д.К. Чистілін та інші. Економічні аспекти соціальної кооперації в територіальних громадах докладно розглянуто в роботах єдиної жінки нобелівської лауреатки з економіки Еліонор Остром. Однак, вказані роботи присвячені розгляду впливу процесів самоорганізації на загальне функціонування соціально-економічних систем, а процеси самоорганізації в системі територіальних громад регіонів досліджено не достатньо. Розбудова теоретичного підґрунтя досліджень з даної проблематики розпочата авторами в [1;2].

Метою даної роботи є дослідження наявного стану розбудови органів самоорганізації населення в регіонах України, порівняльний аналіз, вивчення динаміки перебігу цих процесів за останні п'ять років та перспектив їх подальшого розвитку.

Зміст роботи. Процес самоорганізації населення має декілька етапів розвитку від зародження ідеї про можливість вирішення проблеми шляхом об'єднання зусиль до її остаточного вирішення [3, с. 260]. Перебіг цього процесу характеризується змінами у стані наявної соціально-економічної системи [1, с. 214 – 220]. І якщо, в результаті процесів самоорганізації, створюються юридичні особи, тобто органи самоорганізації населення (ОСН), то це свідчить про перехід системи на якісно новий рівень [2, с.75-80]. Не завжди такі процеси приводять до появи нових громадських організацій, тобто енергія самоорганізації розсіюється, дисипатується системою та призводить до збільшення ентропії.

Для аналізу динаміки перебігу процесів самоорганізації, які призвели до появи нових органів самоорганізації населення, скористаємося даними, розміщеними у базі даних «Єдиний реєстр громадських об'єднань», що дозволяє отримувати електронну інформацію про зареєстровані громадські об'єднання з Реєстру суб'єктів Мін'юсту України [4]. Для дослідження зв'язку між кількістю населення громади, типом територіального об'єднання та наявністю органів самоорганізації використано дані Державної служби статистики України [5, 6].

В таблиці 1 проаналізована динаміка реєстрації новостворених громадських об'єднань за 24 областями, у 442 містах та 476 районах України за період з 2010 по 2014 роки.

Для отримання загальної картини всі області було згруповано за регіональною приналежністю, враховуючи територіальне розташування та кількість населення. Для кожної області було розраховано щільність населення, як відношення кількості осіб, що проживають на даній території, до її площі. Враховуючи значну відмінність кількості жителів у різних областях, було розраховано кількість створених органів самоорганізації на 10 тис. осіб, що дозволить провести порівняльний аналіз по областям та регіонам.

Таблиця 1.
Кількість фактів реєстрації органів самоорганізації за регіонами України

	Регіони	Медіанний вік населення	Райони	Міста	Середньорічна чисельність населення	Щільність населення, ос/кв.км	Кількість фактів реєстрації органів самоорганізації					Кількість на 10 тис.населення				
							2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
Центр																
1	Вінницька	40,6	27	18	1 614 417	61	207	98	164	283	249	1,28	0,61	1,02	1,75	1,54
2	Дніпропетровська	40,5	22	20	3 284 534	103	210	152	350	297	200	0,64	0,46	1,07	0,9	0,61
3	Кіровоградська	41,5	21	12	984 072	40	29	14	348	87	76	0,29	0,14	3,54	0,88	0,77
4	Полтавська	41,8	25	15	1 453 590	50	70	87	157	360	187	0,48	0,6	1,08	2,48	1,29
5	Черкаська	42,1	20	16	1 255 886	60	54	42	68	484	140	0,43	0,33	0,54	3,85	1,11
	<i>Разом/Середнє*</i>	41,3*	115	81	8 592 499	63*	570	393	1087	1511	852	3,13	2,15	7,24	9,87	5,32
Захід																
1	Волинська	35,9	16	11	1 042 111	52	78	69	207	114	51	0,75	0,66	1,99	1,09	0,49
2	Закарпатська	35,4	13	11	1 258 210	99	270	152	225	283	94	2,15	1,21	1,79	2,25	0,75
3	Івано-Франківська	37,6	14	15	1 382 324	99	150	100	171	229	125	1,09	0,72	1,24	1,66	0,9
4	Львівська	38,4	20	44	2 538 118	116	265	280	320	360	157	1,04	1,1	1,26	1,42	0,62
5	Рівненська	35,3	16	11	1 160 001	58	31	49	61	204	57	0,27	0,42	0,53	1,76	0,49
6	Тернопільська	38,9	17	18	1 071 631	77	30	48	90	154	78	0,28	0,45	0,84	1,44	0,73
7	Чернівецька	37,2	11	11	909 237	112	17	27	121	31	41	0,19	0,3	1,33	0,34	0,45
8	Хмельницька	40,6	20	13	1 304 117	63	45	52	101	178	86	0,35	0,4	0,77	1,36	0,66
	<i>Разом/Середнє*</i>	37,4*	127	134	10 665 749	85*	886	777	1296	1553	689	6,1	5,26	9,74	11,32	5,09
Схід																
1	Донецька	42,4	18	52	4 320 566	162	203	220	280	450	178	0,47	0,51	0,65	1,04	0,41
2	Луганська	42,8	18	37	2 229 812	83	48	104	400	400	85	0,22	0,47	1,79	1,79	0,38
3	Харківська	40,7	27	17	2 734 272	87	310	200	113	356	160	1,13	0,73	0,41	1,3	0,59
	<i>Разом/Середнє*</i>	42*	63	106	9 284 650	111*	561	524	793	1 206	423	1,82	1,71	2,86	4,14	1,38
Південь																
1	Запорізька	41,5	20	14	1 770 880	65	154	100	133	395	192	0,87	0,56	0,75	2,23	1,08
2	Миколаївська	40	19	9	1 166 357	47	28	218	214	140	73	0,24	1,87	1,83	1,2	0,63
3	Одеська	38,7	26	19	2 396 467	72	223	132	136	344	200	0,93	0,55	0,57	1,44	0,83
4	Херсонська	39,8	18	9	1 070 221	38	22	37	142	215	98	0,21	0,35	1,33	2,01	0,92
	<i>Разом/Середнє*</i>	40*	83	51	6 403 925	55*	427	487	625	1 094	563	2,25	3,33	4,48	6,88	3,46
Північ																
1	Житомирська	39,6	23	12	1 259 239	42	39	58	216	184	113	0,31	0,46	1,72	1,46	0,9
2	Київська	39,7	25	26	1 727 356	61	69	89	245	254	187	0,4	0,52	1,42	1,47	1,08
3	Сумська	42,4	18	15	1 128 203	47	29	22	327	231	124	0,26	0,2	2,9	2,05	1,1
4	Чернігівська	43	22	16	1 061 250	33	28	76	210	198	103	0,26	0,72	1,98	1,87	0,97
	<i>Разом/Середнє*</i>	41,2*	88	69	5 176 048	46*	165	245	998	867	527	1,23	1,89	8,01	6,84	4,05

Аналіз показав, що хоча загальна тенденція у часі є однаковою для всіх регіонів, проте в розрахунку кількості створюваних органів самоорганізації на 10 тис.населення маємо суттєві розбіжності за регіонами.

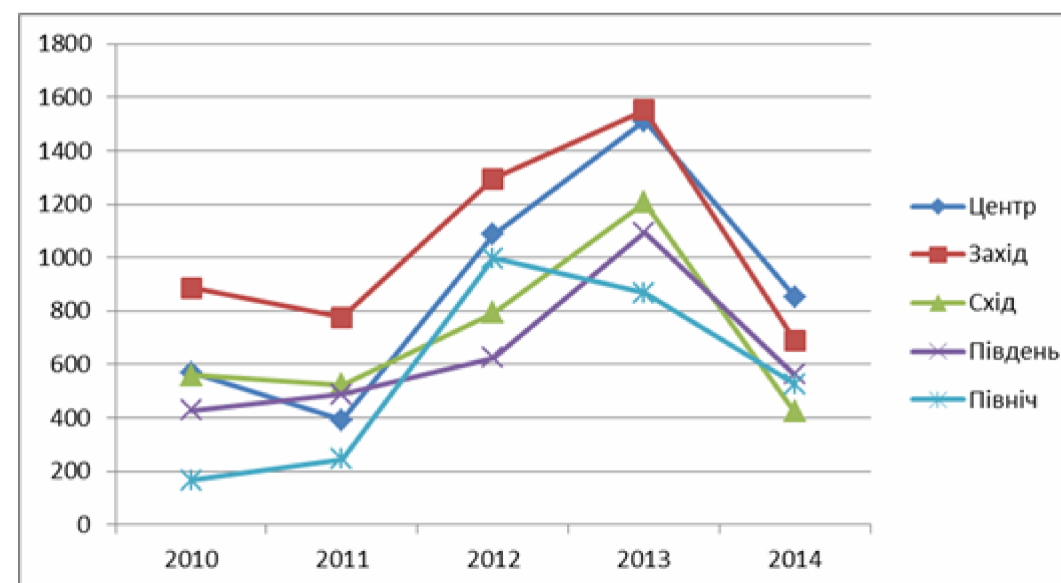

Рис. 1. Динаміка загальної кількості фактів реєстрації органів самоорганізації за регіонами

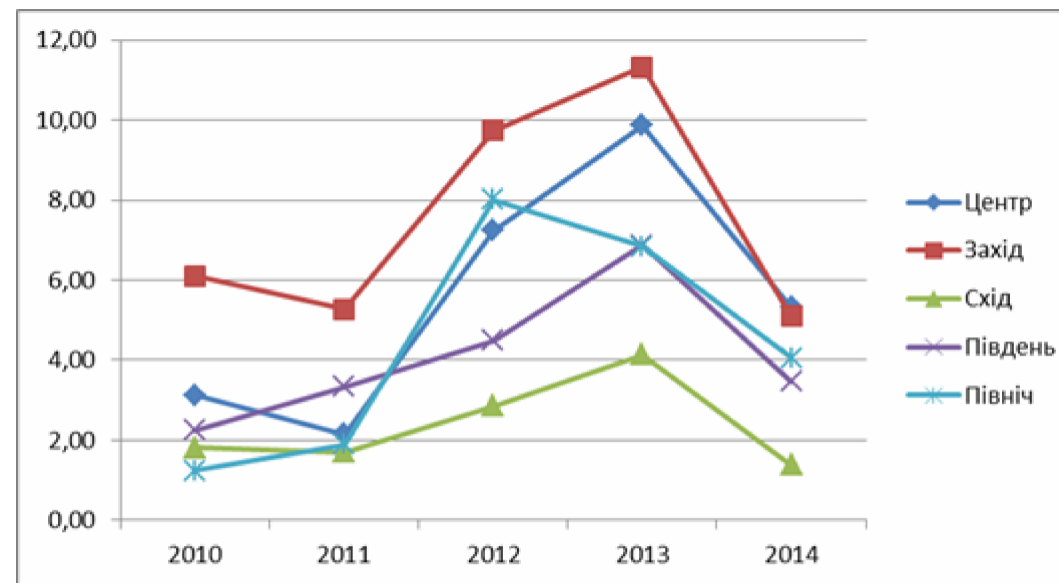

Рис. 2. Динаміка кількості фактів реєстрації органів самоорганізації на 10 тис. населення регіону

По всіх регіонах помітний сплеск активності в реєстрації органів самоорганізації населення, а саме створення громадських об'єднань, організацій, асоціацій, тощо, у 2012-2013 роках. Що стосується ситуації по регіонах, то на всьому проміжку часу лідером є Захід. Також, цей регіон вирізняється, проміж інших, ще й за медіанними віком населення, виявляється саме тут середній вік населення наймолодший в Україні. Водночас найменша кількість ОСН та найстаріше населення проживає у східному регіоні (див. табл.1). Проаналізуємо залежність загальної кількості новостворених органів самоорганізації населення за останні 5 років по відношенню до медіанного віку жителів областей за регіонами (Рис. 3).

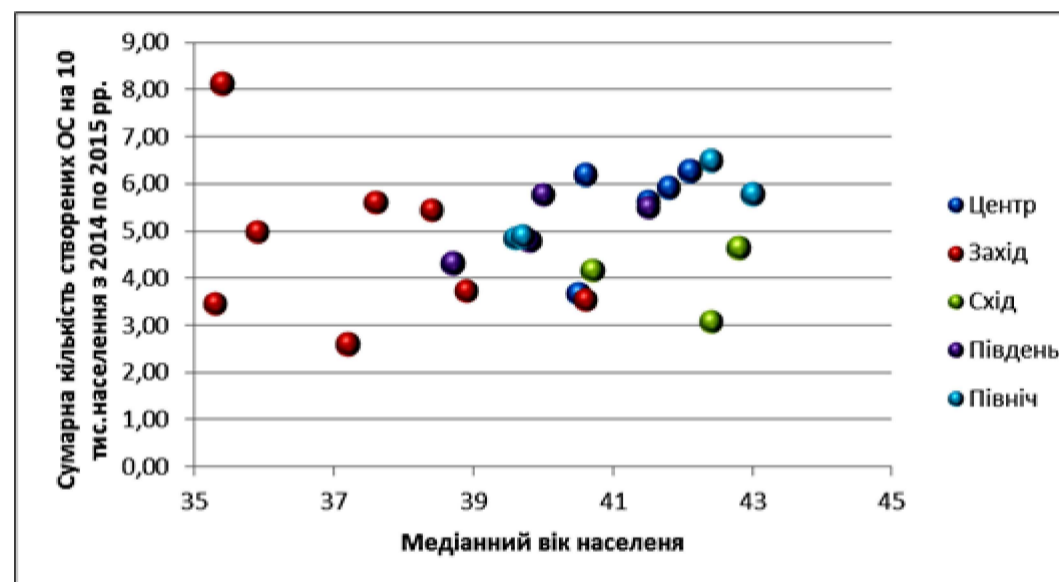

Рис. 3. Кількість створених ОСН на 10 тис. населення за областями

Загальний розподіл за окремими областями регіонів демонструє значний розкид мінімальних та максимальних значень кількості створених ОСН за різними регіонами. Так по західному регіону маємо одночасно, і найбільший (8,14 для Закарпатської області), і найменший (2,67 для Чернівецької області) показник кількості створених ОСН в останні п'ять років в Україні (див. Рис. 4). При цьому середній показник знаходиться на позначці 4,9 організації на 10 тис. осіб населення, тобто більша кількість областей має доволі помірні показники. Значною мірою це пов'язано із кількістю областей регіону, тому середній показник підтверджує лише ситуацію зі східним регіоном.

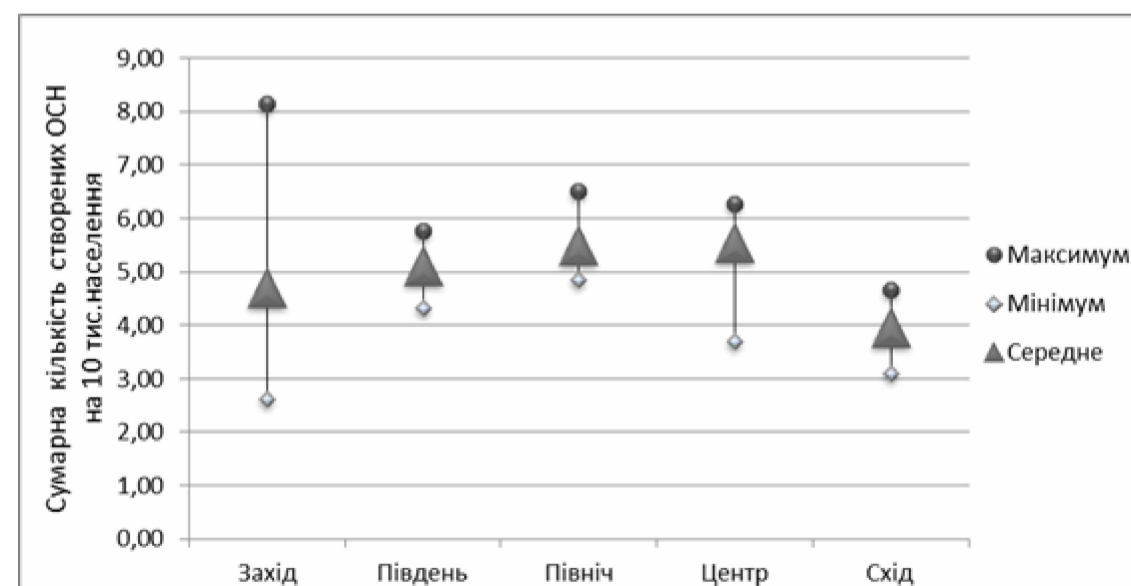

Рис. 4. Розкид кількості створених ОСН за останні 5 років за регіонами

Для пошуку залежностей та причин такого стану самоорганізації продовжимо аналіз, розглянувши ситуацію безпосередньо в областях та їх окремих територіальних одиницях.

Внутрішня адміністративно-територіальна структура областей України має певні регіональні відмінності, які в свою чергу, впливають і на процеси самоорганізації в громадах. Так, середній показник кількості населення на одну адміністративно-територіальну одиницю у Дніпропетровській області становить трохи більше 78 тис. осіб, а у Черніговській області менше ніж 28 тис. осіб. Також серйозні відмінності є у щільності заселення регіонів (див. таблицю 1). Тому для проведення порівняльного аналізу за окремими територіальними одиницями в межах регіонів було проведено ранжування міст та районів областей за кількістю населення.

На рис. 5 представлено діаграми загальної та відносної (з розрахунку на 10 тис. осіб населення) кількості створених органів самоорганізації населення за останні 5 років у Запорізькій області.

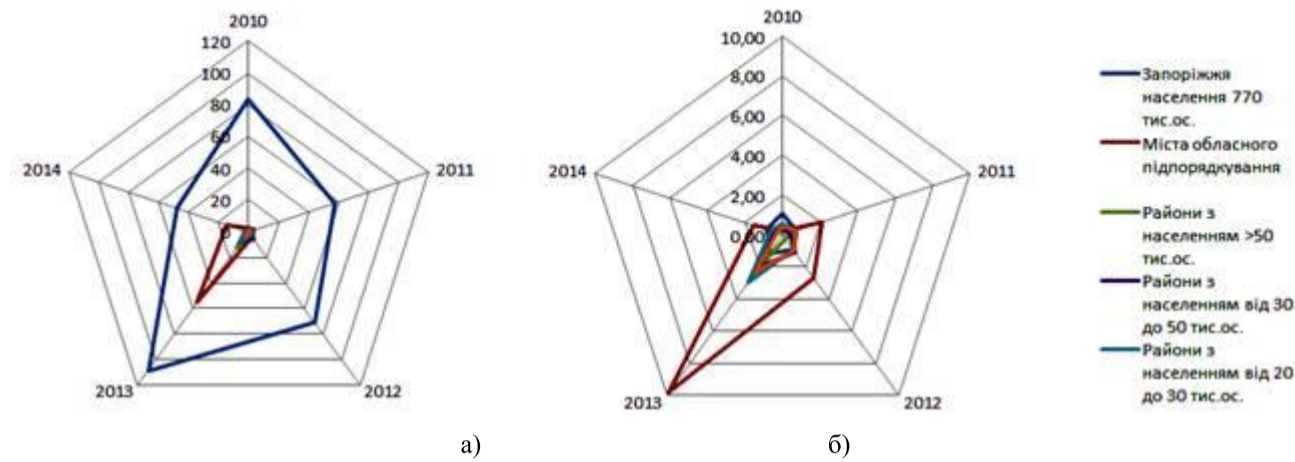

Рис. 5. Загальна (а) та відносна (б) (на 10 тис.ос.) кількість ОСН створених у Запорізькій області

Значною мірою з посеред інших територіальних угруповань вирізняються міста обласного підпорядкування. Така сама тенденція спостерігається і для інших регіонів (див. рис.6-9).

В кожному регіоні є свої демографічні особливості, що мають вплив на динаміку самоорганізації. Так, невеличка територія, значна щільність заселення та практично наймолодший медіанний вік населення, висуває Закарпаття у лідери регіонів зі значною кількістю органів самоорганізації.

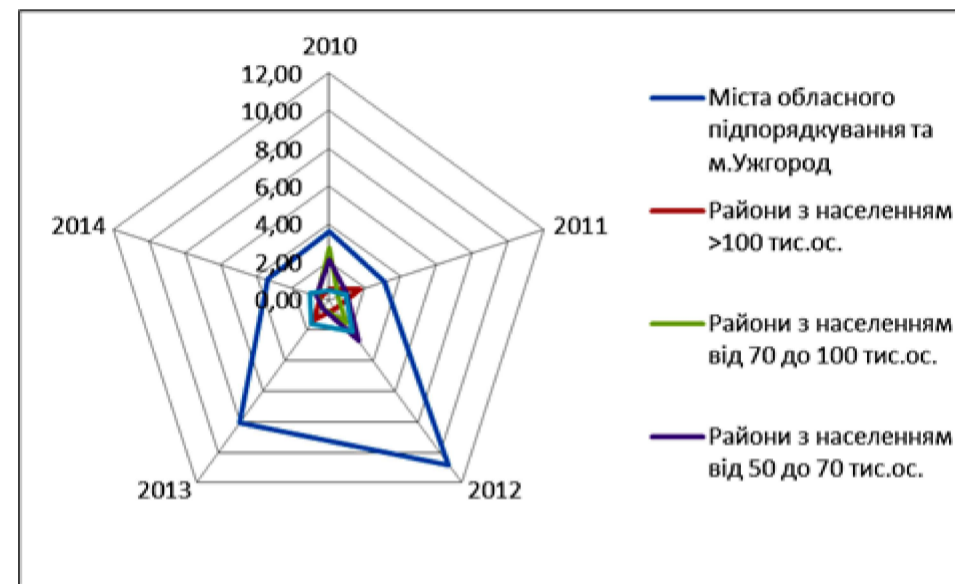

Рис. 6. Відносна кількість створених ОСН у Закарпатській області (на 10 тис.осіб)

Майже протилежна, за показниками, Закарпатській, Сумська область. Тут маємо малу щільність заселення, практично найстаріший медіанний вік населення. Динаміка створення органів самоорганізації доволі спокійна.

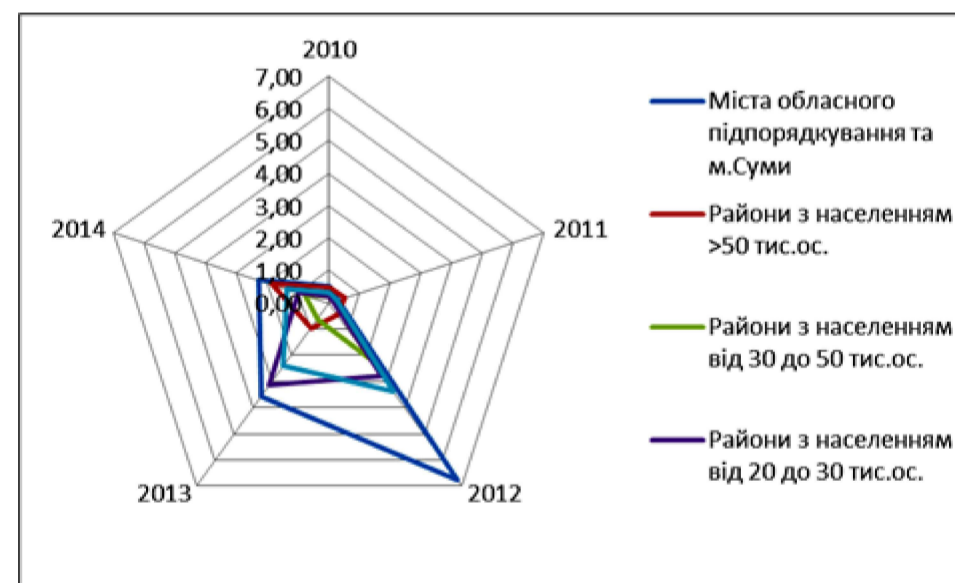

Рис. 7. Відносна кількість створених ОСН у Сумській області (на 10 тис.осіб)

Регіони сходу та центру демонструють в цілому схожу динаміку. Наприклад Харківська область має значну щільність заселення, середній медіанний вік населення та динаміку створення ОСН схожу із Запорізькою областю. Як і у всіх досліджуваних областях, найбільше вирізняються міста обласного підпорядкування. (див. рис.8).

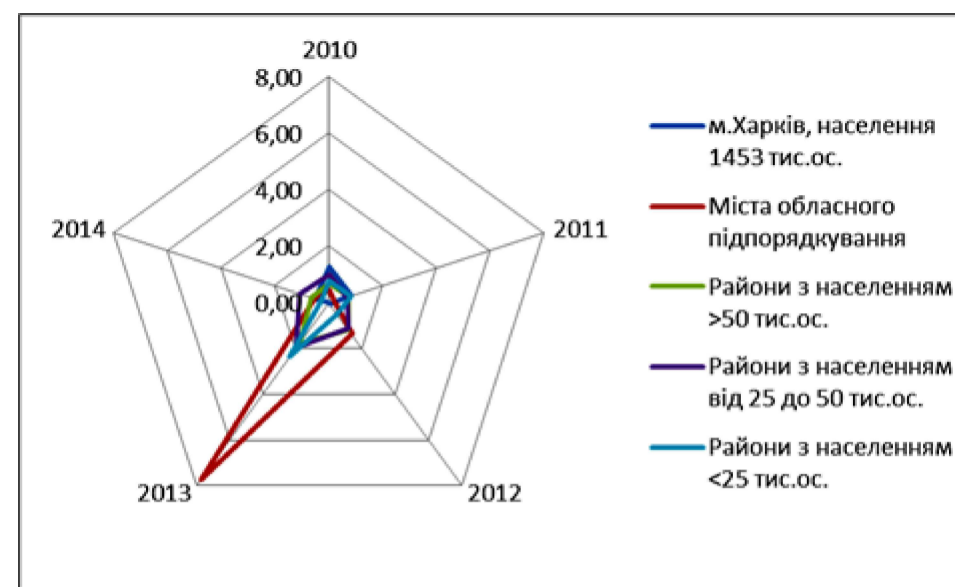

Рис. 8. Відносна кількість створених ОСН у Харківській області (на 10 тис.осіб)

Характерним представником центрального регіону України є Вінницька область. Вікові показники, щільність заселення демонструють середні для України значення, кількість створюваних органів самоорганізації низька.

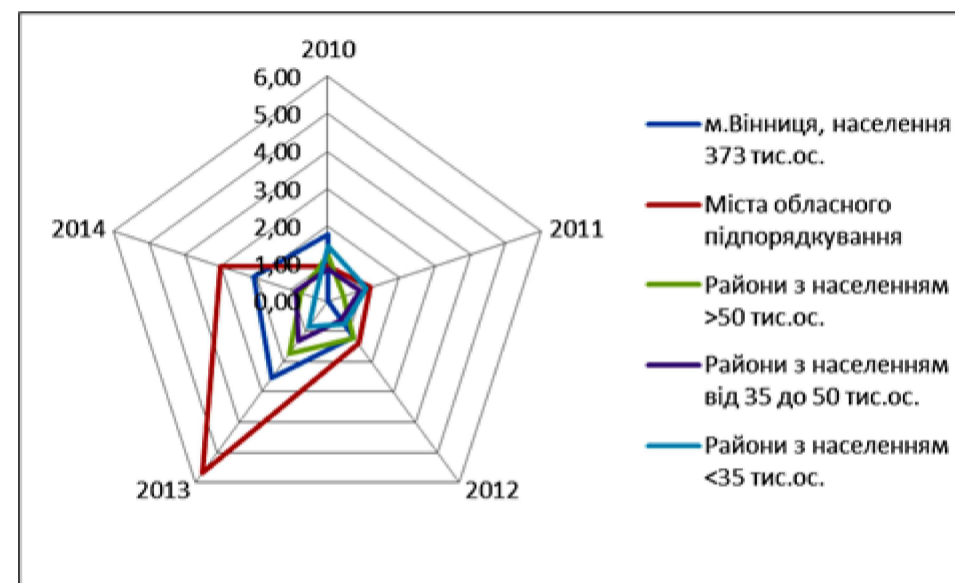

Рис. 7. Відносна кількість створених ОСН у Вінницькій області (на 10 тис.осіб)

Висновки.

Аналіз зростання кількості органів самоорганізації за регіонами України при загальній позитивній динаміці показав відмінність перебігу цього процесу за територіальною ознакою (регіоном) та схожість перебігу у часі. Найбільший сплеск у переважній кількості областей відбувся у 2012 році, мав своє продовження у 2013 і змінився на спад у 2014 (див. рис.2).

Наступний рівень аналізу, в межах територіальних формувань окремих областей довів, що у більшості регіонів основною територією розвитку органів самоорганізації є міста обласного підпорядкування або обласні центри з населенням до 300 тис.осіб. В таких містах населення найчастіше створює органи самоорганізації та намагається вирішувати проблеми самотужки.

В отриманих даних помітна залежність кількості створюваних ОСН від таких факторів, як медіанний вік жителів, щільність заселення, географічне розташування територій. Так, чим більше молоді в громаді, тим частіше процес самоорганізації населення приводить до створення юридичної особи – органу самоорганізації населення. В цілому вищий коефіцієнт показують регіони Західної України на противагу Сходу.

Виявлені в результаті аналізу фактори та залежності можуть бути використано, зокрема, для побудови математичних моделей як інструментарію прогнозування розвитку процесів самоорганізації населення та прийняття економічних рішень щодо їх використання в процесах соціально-економічного розвитку громад.

Література.

1. Нестеренко Г. О. Українська політична нація: самоорганізаційні засади становлення: монографія. / Г.О.Нестеренко. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – 360 с.
2. Сучасні проблеми прогнозування розвитку складних соціально-економічних систем : Монографія / За ред. О.І. Черняка, П.В.Захарченка. – Бердянськ: ФО-П Ткачук О.В., 2014. 458 с.
3. Глазова Я.В. Визначення поняття «самоорганізація територіальної громади» засобами семантичного моделювання / Я.В. Глазова, Н.К. Максишко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. Економічні науки. – 2015. – № 2(26). – С. 75 – 82.
4. Реєстр громадських об'єднань України [Електронний ресурс] : [сайт] / Державний заклад «Держінформ'юст». — Електрон. дані. — К., © 2013—2015. — Режим доступу: <http://rgo.informjust.ua/> (<http://rgo.informjust.ua/>)
5. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2015 року: [стат. зб.] / [відповід. Г.М. Тимошенко] ; Державний комітет статистики України. - К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2015. - 111 с.
6. Розподіл постійного населення України за статтю та віком на 1 січня 2015 року: [стат. зб.] / [відповід. Г.М. Тимошенко] ; Державний комітет статистики України. - К. : ДП "Інформ.-аналіт. агентство", 2015. - 350 с.

References.

1. Nesterenko, H. O. (2007), Ukrain'ska politychna natsiia: samoorganizatsijni zasady stanovlennia [Ukrainian political nation, becoming self-organizing principles], Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, Kyiv, Ukraine
2. Cherniak, O.I., Zakharchenko, P.V., Maksyshko, N.K., Hlazova, Ya.V. and in. (2014), Suchasni problemy prohnouzuvannia rozvytku skladnykh sotsial'no-ekonomichnykh system [Modern problems of forecasting of complex social and economic systems], FO-P Tkachuk, O.V., Berdians'k., Ukraine
3. Hlazova, Ya.V. and Maksyshko, N.K. (2015), "The definition of "self-organization of local communities" means semantic modeling", Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu: zb. nauk. prats'. Ekonomichni nauky, vol.2, pp.75 – 82.
4. Derzhavnyj zaklad Derzhinform'just (2015), "Register of Public Organizations of Ukraine", available at: <http://rgo.informjust.ua> (Accessed 1 October 2015).

5. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Chysel'nist' naiavnoho naseleння Ukrainy na 1 sichnia 2015 roku. Statystychnyj zbirnyk" [The population of Ukraine for January 1, 2015. Statistical yearbook], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

6. State Statistics Service of Ukraine (2015), "Rozpodil postijnoho naseleння Ukrainy za stattiю ta vikom na 1 sichnia 2015 roku. Statystychnyj zbirnyk" [Distribution of permanent population of Ukraine by gender and age on 1 January 2015], Derzhkomstat, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 16.12.2015 р.

bigmir.net 3293 213 (<http://www.bigmir.net/>)
ТОВ "ДКС Центр"

Вручу.